

Entisten koulutoimentarkastajien muistot kultaavat tarkastusinstituution

Jukka Rantala

Arvosteltu teos: Lyytinen, H. K. (toim.). (2025). Taakse katsotut tiet. Miten minusta tuli koulutoimentarkastaja? Kasvatuksen historian ENSYklopedia -julkaisu. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura. 288 s. https://www.kasvhistseura.fi/sites/kasvhistseura.fi/files/Taakse%20katsotut%20tiet_final.pdf

Entiset koulutoimentarkastajat julkaisivat vuoden 2025 lopussa muistelmateoksen. Kirja koostuu yhdeksän koulutoimentarkastajan elämäkerrallisista kuvauksista ja teoksen toimitajan Heikki K. Lyytisen tekemästä yhteenvedosta. Teoksen menetelmällisessä johdantotekstissä Lyytinen tutustuttaa lukijan muistitietoon lähdeaineistona. Teoksen avaa kuitenkin Kouluhallituksen viimeinen pääjohtaja Erkki Aho, jonka alaisuudessa koulutoimentarkastajat toimivat. Aho ja koulutoimentarkastajat olivat kohtalotovereita, sillä molempien tehtävät päättyivät samaan aikaan yli kolme vuosikymmentä sitten.

Teoksen sisällöllisessä johdantotekstissä Heikki K. Lyytinen ja Pauli Rautama kuvaavat tarkastustoiminnan historiaa. ”Sivuun siirretty valvonta – tarkastustoiminta hallinnon valtakautissa” otsikoitu artikkeli perustuu kirjoittajien aiemmin *Koulu ja menneisyys* -vuosikirjassa julkaisemaan tekstiin, jota he ovat täydentäneet uutta teosta varten. Artikkelin kuvaava koulutoimen tarkastustoiminnan kehittymistä Venäjän ajalta 1990-luvun alkuun, jolloin koulujen tarkastaminen vaihtui ajan hengen mukaiseen arviointiin ja informaatio-ohjaukseen. Asiapitoinen teksti tarjoaa tiiviissä muodossa tarkastustoiminnan raamit. Tekijät ovat liittäneen mukaan kirjallisuusluettelon, mutta valitettavasti he ovat jättäneet merkittävää alkuperäisessä artikkelissa olleet lähdeviitteet.

Koulutoimentarkastajien työuria käsittelevät tekstit on ryhmitelty otsikon ”Erilaiset polut – yhteinen päämäärä” alle. Polkujen erilaisuus tulee hyvin esiin teksteistä. Koulutoimentarkastajat olivat usein pohjakoulutukseltaan kansakoulun- tai luokanopettajia. Osa tarkastajista oli aineenopettajia, mutta tarkastajaksi saattoi päätyä myös opettajan uraa tarkoituksella karttanut henkilö. Otsikossa esiintyvä yhteinen päämäärä on vaikeampi löytää, sillä se ei esiinny yhtä kirkkaana kaikista muisteluista. Tarinat luettuaan lukija kuitenkin ymmärtää koulutoimentarkastajien päämääränä olleen suomalaisen koulun laadukkuuden varmistaminen.

Hannu Syväojan artikkeli ”tarkastajalegenda” Aarre Kailapäästä valottaa miten peruskoulun myötä normiohjaus alkoi muuttua informaatio-ohjaukseksi, mutta muutoin lukijalle

ei riittävästi selviä, miten koulutoimentarkastajien työ erosi peruskoulua edeltävän ajan tarkastajien työstä. Tosin *Taakse katsotut tiet* -teokselta ei sitä voi vaatiakaan. Se on ennen kaikkea muistelmakirja, ja sen tärkein tehtävä on historiaan jääneen ammattiryhmän edustajien muistitiedon välittäminen jälkipolville. Teoksen alaotsikko ”Miten minusta tuli koulutoimentarkastaja” kertoo sekin, ettei kyseessä ole tietokirja koulutoimentarkastuksesta vaan muisteluteos. Joidenkin muistelijoiden teksteissä tarkastustoimi jää kuitenkin liikaa muun elämäntarinan varjoon. Kirjoittajien motiivit tarkastajiksi hakeutumiseen avautuvat teksteistä silti selkeästi.

Muistelijoiden kirjoituksista selviävät koulutoimentarkastajille asetetut vaatimukset ja miten kirjoittajat pyrkivät ne täyttämään saavuttaakseen tavoittelemansa viran. Teksteistä ilmenee myös puoluepolitiikan vaikutus nimityksiin, sillä oikeanlaisella jäsenkirjalla saattoi ohittaa kilpahakijan. Tietyn puolueen jäsenkirjan puuttuminen saattoi johtaa siihenkin, että varteenotettava ja kelpoisuusehdot täyttänyt henkilö jätti hakematta virkaa pääteltyään, ettei sitä tulisi saamaan.

Näkemys tarkastajista pelottavina virkamiehinä loistaa poissaolollaan koulutoimentarkastajien työn kuvauksessa. *Taakse katsotut tiet* -teos koostuu toki muistelijoiden omista näkemyksistä, mutta johdanto- tai päätöstekstissä olisi voitu jonkin verran kuvata, miten koulutoimentarkastuksen kohteena olleet opettajat kokivat tarkastajat. Peruskoulua edeltävän ajan kansakouluntarkastajiin liittyvässä muistitiedossa nimittäin tarkastajista välittyy hieman erilainen kuva.

Kirja tarjoaa entisten koulutoimentarkastajien näkemyksiä kouluhallinnon arkeen 1960–1980-luvuilla, jolloin opetushallinnon henkilöstömäärä paisui aiempaan verrattuna läänin tasolla kymmen- ja kuntien tasolla jopa satakertaiseksi. Samalla lääninhallitukseen koottujen tarkastajien työkenttä laajeni ja koulujen tarkastaminen jäi muiden hallinnollisten töiden varjoon.

Jos kouluhallinnon kasvu oli nopeaa, sitä oli myös sen purkaminen. Kirjoittajien kuvauksista ilmenee, miten informaatio-ohjaus korvasi 1990-luvulla normi- ja resurssiohjauksen. Lääninhallituksessa koulutoimentarkastajana toiminut Matti Kangasoja kuvaa tarkastustoiminnan hiipumista omakohtaisella tarinalla, jossa tuttu rehtori oli tiedustellut häneltä, mitä lääninhallituksessa oikein tehdään. Kangasojan mukaan hän ei ollut osannut vastata kysyjälle mitään. Anekdootti kuvaa osuvasti koulutoimentarkastajien tuntoja ammattinsa yhtäkkisestä muutoksesta. Lääninhallituksissa oli jatkossakin koulutoimentarkastajia, mutta he eivät enää tarkastaneet kouluja. Kirjasta voi lukea, miten koulutoimentarkastajat osallistuivat erilaisiin arviointi- ja kehittämishankkeisiin sekä toimivat täydennyskouluttajina.

Teoksen lopussa Heikki K. Lyytinen pohtii tarkastustoiminnan palauttamisen mahdollisuuksia. Hänen mukaansa ulkopuolinen arviointi olisi vastaus oppimistulosten heikkenemiseen ja eriarvoistumisen lisääntymiseen. Paluuta entiseen ei kuitenkaan ole, joten hän kuoruttaa toiveensa tarkastustoiminnan henkiin herättämisestä koulun itsearviointia tukevilla argumenteilla. Tämän päivän koulutoimentarkastajan pitäisi Lyytisen mukaan olla monitaituri:

Koulutoimentarkastajalla tulisi olla pedagogista ja hallinnollista osaamista, analyttisyyttä, viestintätaitoja, eettisyyttä, objektiivisuutta, ajankohtaista koulutustietoa ja sitoutumista ammatilliseen kehittymiseen. Lisäksi tarkastajan on tärkeä seurata koulutuksen kehitystä kansallisesti ja kansainvälisesti. Tutkijatausta ja koulutuksen tutkimuskokemus on merkittävä etu.

Moni kirjoittajista olisi täyttänyt nuo vaatimukset.

Arvostelut

Jukka Rantala on historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen professori Helsingin yliopistossa.